

ODMEVI NA ...

Dimitrij
Rupel

Predlog »konkordata 1984«?

Pogovor med Francem Šalijem in menoj na straneh *Sodobnosti* (št. 12 /1983/, št. 2, 4 in 6—7 /1984/) je že dosegel tisto stopnjo sporazumnosti oz. razločnosti (tudi v tem pogledu, da so se pokazala mesta, glede katerih se s Šalijem ne bova kmalu mogla sporazumeti in glede katerih sporazum ni potreben), da bi ga mogla (vsaj kar se mene tiče) tudi končati. To seveda ne pomeni, da si s Šalijem poslej ne bi želel več pogovarjati. Mislim, da je tej misli podobna tudi tista, ki jo Šali zapisuje na koncu svojega članka *Naša jutranja obzorja* (*Sodobnost* 1984, št. 6—7):

Naj končam v upanju, da ne bo nihče pomislil, ali ne gre za dva bregova, ki vsak po svoje stiskata reko življenja, pač pa za Rupla in Šalija, ki, kadar zmoreta in znata, premišljata o rečeh, o katerih so veliko govorili in pisali ...

V smislu najinega konstruktivnega pogovora naj to Šalijevo primero (reka življenja in dva bregova) nekoliko dopolnim. Iz nje namreč izhaja, da bi s Šalijem utegnila biti na istem bregu (reke življenja), pa se doslej nisva prepoznala. Vsekakor se strinjam, da s Šalijem ne stojiva na različnih bregovih »reke življenja«, vsaj zase mislim, da stojim, plavam in se trudim prav v tej »reki življenja« in ne na njenem bregu kot nekakšen nepristranski opazovalec. Upam, da se takšnemu vzvišenemu položaju odreka tudi Franc Šali. Zdi se mi, da vem, zakaj je Šali uporabil primero o bregovih in zakaj se ni »postavil« kar v »reko življenja«: tedaj bi (v skladu s kurantno metaforiko) moral povedati, ali plava s tokom ali proti njemu. Rekel bi, da ga mika (danes popularna) izjava o plavanju proti toku, to pa bržkone ni združljivo z njegovim visokim položajem v politični strukturi. Seveda bi bila takšna izjava tvegana tudi zaradi Šalijeve nepopustljive simpatije do Zihlerla. Vsekakor se mi zdi, da sva (v najinem pogovoru) že kar globoko zaplavala (menda ne zabredla?) v reko nerešenih in tudi neprijetnih vprašanj kulturne politike, nemara pa tudi (kulturnega) življenja.

V svojem najnovjšem članku si je Šali pomagal z nekaj rešilnimi pasovi, jaz pa ga želim v pričujočem odgovoru opozoriti na njihovo varljivo trdnost (torej nezanesljivost).

1. »Razredni boj«. Šali najprej zavrača »razredni boj kot glajhšaltanje umetnosti«, »podpira pa spopade, ki pomenijo zavzemanje za samoupravni položaj in samoupravne odnose«. To stališče nekaj vrstic kasneje demantira z naslednjimi mislimi:

... bo pot do zadnjega delovnega kolektiva, do zadnje krajevne skupnosti, naselja, vasi, do zadnjega delavca in krajana in nazaj — v sistem demokratičnega, samoupravnega oblikovanja kulturne politike še izredno trda in zahtevna v ekonomskem, sistemskem in duhovnem smislu. To je razredno vprašanje! Razreševanje tega vprašanja terja idejni, politični boj, ki je tako, kot je bil vselej doslej, v svojem bistvu kulturno dejanje, saj se zanj, če ne bi to bil, ljudske množice in ljudski intelektualci, niti prej niti zdaj ne bi odločali. (Podčrtal D. R.)

Šali torej pravi, da ni za razredni boj, vendar je za idejni, politični boj kot rešitev razrednega vprašanja! Naj ugibam in tuhtam, kolikor hočem, ne znam razložiti razlike med prvim in drugim bojem. Šaliju je jasno, da ima prva formulacija (razredni boj) toliko neprijetnih pomenov, da se ji rajši izogne, toda temu, kar v *bistvu* predstavlja, se noče odreči. Da se ne motim, me prepričujeta formulacija, da gre za boj »kot je bil vselej doslej«, in etiketa, ki je za »razrednobojne« koncepte prav značilna: »ljudski intelektualci«. Šali ne more zanikati (to izrecno pove, ko govori o »ideoloških ošpicah«), da je nekoč (recimo, da nekoč!) umetnost služila politiki v »lakajski, služabniški pozi« in da je bilo »glajhšaltanje« kar se da škodljivo za kulturno življenje. Če torej hočemo nekaj drugega kot glajhšaltanje, ne moremo zamenjati le besed, ampak moramo spremeniti nekaj bistvenega. Predvsem pa ne smemo vztrajati pri enotnosti zgodovinskega razvoja in pri nezmotljivosti njegovih protagonistov. Z zagovarjanjem vseskozi enake in vselej pravilne kulturnopolitične linije se je Šali zaletel že v prvem prispevku in zdaj je svojo misel (v drugačni obliki) ponovil, le da se je zapletel v še hujše protislovje. Če ponovim: ni mogoče v eni sapi trditi, da smo »prerasli ideološke ošpice«, in trditi, da je idejnopolitično bojevito razreševanje razrednega vprašanja »kot vselej doslej« kulturno dejanje.

Prvi problem pri pojmi, kot so »razredni boj«, »razredno vprašanje« itn., je v tem, da so ti pojmi ideološko preobremenjeni in izrabljeni, in da z njihovo rabo (naj bo naš namen še tako napreden in duhovit) evociramo, budimo iz sna realne sile, ki so z njimi povezane. Nemara je takšno prebujanje sprejemljivo za političen žargon (ki se mu Šali sicer odreka), za varno krmarjenje med političnimi Scilami in Karibdami... toda za teoretičen pogovor je — brez obširnega pojasnila, zakaj uporabljamo te pojme — moteče in nesprejemljivo. Sam težko presodim praktične, osebne, psihološke in druge razloge za pojavljanje teh pojmov pri Šaliju, toda zavzemam se, da bi dvoumnosti na ravni teoretične diskusije čimprej odpravili. Vrsta naših družboslovnih (ne bom rekel, da nisem kdaj tudi sam zageřil kaj podobnega!) besedil trpi ravno zato, ker skušamo nekaj novega povedati s starimi besedami. Branje takšnih besedil zahteva metodo branja »med vrsticami«.

Drug problem je načelne narave. Seveda Šali ni edini, ki govori o razrednem boju in o razrednem vprašanju, v zvezi z njim pa o »ljudskih intelektualcih« itn. Da bi mogli resno razpravljati o razrednem boju v naši deželi, bi morali najprej definirati vsebino, naravo in število razredov v naši družbi. Navadno se pri takšnem definiranju ustavimo pri »delavskem razredu«, saj si ne upamo potegniti konsekvence, ki iz takšne definicije nujno izhaja: da nad tem delavskim razredom vlada razred izkoriščevalcev; pri tem si pač ne moremo pomagati s tezo, da so to kapitalisti, njihovi ostanki ali kaj podobnega. Nekateri prenapeteži (upam, da Šali ni imel v mislih teh)

si pomagajo tako, da izkoriščevalce iščejo kar v kulturi, med intelektualci, in jih potem obtožujejo desničarstva, opozicionalnosti itn. Drugi spet zagovarjajo tezo, da v naši deželi »proti-razred« predstavlja »novi razred komunističnih oblastnikov«, ki le na videz vladajo v imenu delavskega razreda, v resnici pa vladajo zase in skrbijo za svoje interese. Nobena od teh radikalizacij — po mojem mnenju — ni sociološko utemeljena. Če je — po eni teh radikalističnih variant — pri nas birokracija zares postala vladajoči razred, ki izkorišča delavskega, potem smo v kaši, nad katero bi se moral kot politični funkcionar zamisliti predvsem Franc Šali, zase pa moram reči, da me obideta ob konsekvencah takšne teze groza in strah. Toda tudi v tem primeru ne vidim možnosti, da bi bilo potrebno razredni boj voditi zoper umetnike in intelektualce, ki bi jim komaj lahko očitali, da predstavljajo del izkoriščevalskega razreda. Cene intelektualnih storitev v kulturi so zadosten dokaz zoper takšne radikalistične teze. Izraz »ljudski intelektualci« spada v območje teh tez; gre za varianto pojma »pošteni intelektualci« oz. tistega, ki ga je v pogovoru s Kocbekom leta 1952 uporabil Marinko: »naš« človek.

Morda Šali misli, da spadajo intelektualci v delavski razred in da morajo tedaj skupaj v boj zoper izkoriščevalce? Čeprav je ta misel vabljiva, se mi zdi sociološko plehka, saj se nam pri takšni operaciji zgodi isto, kot če rečemo, da je vse na tem božjem svetu kultura: kultura dela, politična kultura, obrambna kultura, umivanje zob, spodobno vedenje in operna predstava. Toda o tem sem nekaj napisal že zadnjič. Pojmi, s katerimi ni mogoče razločevati faktičnih pojavov in specifičnih odnosov (da bi mogel spremljati operno predstavo, moram stopiti v »svet opere« in zapustiti svet rutinskih zaposlitev, skrbi, strahov, upanj itn.), so teoretično mrtvi pojmi. Ravno skrb za takšno razločevanje mi nalaga, da govorim s Francem Šalijem kot s posebnim človekom, da ga ne reduciram na pojem »politične strukture« ali kaj podobnega.

In nazadnje: zakaj naj bi bilo vprašanje kulturnosti »krajanov«, »delavcev«, »delovnih kolektivov«, »krajevnih skupnosti«, »naselij« in »vasi« — *razredno vprašanje*? Tudi ko bi se sporazumeli, o katerem razredu govorimo, ne moremo pričakovati, da bodo imeli vsi ti kolektivi in krajanjane enake interese, kar zadeva kulturo (če jo količkaj konkretno pojmujejo). Navsezadnje je tudi kolektiv ljubljanske Opere delovni kolektiv, navsezadnje v krajevni skupnosti lahko živijo tudi člani Akademije znanosti in umetnosti . . . *Vprašanje kulture je razredno vprašanje le v tem primeru, če je kultura karkoli in če so v istem razredu najrazličnejši in vsakovrstni ljudje*. To pa je seveda nesmiseln položaj in nesmiselno govorjenje. Enako nesmiselno je potemtakem vpraševati, kot to dela Šali, če »je vse, kar se sicer dogaja, že stvar delavca samega.« Takšnega »delavca samega« namreč ni. Druga razprava — ki zadeva celoten političen sistem — pa je seveda, ali je odločanje vseh o vsem zares tista vrednota, za katero se moramo brez vprašanj in počez zavzemati. (Ob tem bi bilo treba preiskati še to, če je zahteva o vsesplošnem »podružbljanju« odločanja pri tistih, ki so jo formulirali, resno mišljena.)

Razredni boj (ali idejno-politični boj za razrešitev razrednega vprašanja, kot se bolje zdi Šaliju) je mogoč ob predpostavki konfliktnega razmerja med dvema družbenima razredoma. V tem primeru mora biti družba ostro in nepomirljivo razdeljena v dve veliki skupini in veljati mora načelo »kdor ni z nami, je proti nam«. V tem primeru delimo delavce, krajanjane, naselja in kolektive na »ljudske« in »protiljudske«; intelektualce na »ljudske« in

protiljudske«, na »naše« in »nenaše«, »poštene« in »nepoštene«. Poudarjam te velike sklope ljudi, ker v tem primeru ne gre več za ljudi, ampak za njihovo pripadnost enemu ali drugemu sklopu, razredu, fronti itn. Ohranjanje takšnih delitev (ki upošteva samo »sklope« in »razrede«, ne pa ljudi) je za določene namene seveda nujno potrebno: za to, da bi sprožili razredni boj, da bi se nadaljevala (permanentna) revolucija in z njo kulturna revolucija: ta je vedno nastopala s predpostavko, da je vse na svetu kulturno vprašanje, kulturno vprašanje pa razredno vprašanje. Na prvi pogled se zdi, da sem zamenjal posledico z vzrokom: toda tako se v resnici dogaja. Da bi imeli razredni boj in kulturno revolucijo, si moramo izmisliti sovražnika. Da to ni le besedna igra, nas prepričujejo mnoge »socialistične« revolucije v t. i. tretjem svetu (ki so seveda do neke mere ponovile sovjetski model): najprej je potrebno ustanoviti centralni komite in razglasiti razredni boj, nato je treba ustanoviti še delavski razred itn. Da ne bo pomote: s tem ne zanikam zgodovinskega obstoja razrednega boja, kot ga je opisoval Karl Marx v 19. stoletju, in seveda ne zanikam prvin razrednega boja v posameznih današnjih (zaostalejših) kapitalističnih družbah. V modernih družbah (kamor bi morali šteti tudi družbe z opravljeno socialistično revolucijo) družbena razmerja potekajo in se urejajo po mnogo bolj kompleksnih pravilih, kot so pravila razrednega boja: s tem imam v mislih tudi samoupravljanje, pluralizem samoupravnih interesov, *združeno* delo itn. Razredni boj je v temeljnem protislovju s samoupravljanjem kot sistemom dogovarjanja, sodelovanja, solidarnosti, pluralizma itn. Šele v takšni ureditvi je prostor za kulturo kot avtonomno sfero; za znanost, umetnost, religijo, pravo, politiko . . . kot posebna delovna in pomenska področja, ki ne služijo le uničevanju sovražnika, ampak negovanju (kultura prihaja od »colo, colere, cultura . . .«, kar pomeni negovanje, spoštovanje, vzgajanje . . .) vseh obstoječih vrlin, sposobnosti, znanj, lepote; združevanju na podlagi interesov in za vse obveznih sprejemljivih pravil, norm, zakonov . . . Razredni boj (ki je drugo ime za permanenten prevrat, kulturno revolucijo, »negovanje« sovraštva . . .) se na kulturo, pravila, norme, zakone . . . — kot smo videli že pogosto, tudi v naši zgodovini — ne more ozirati. In kolikor bolj se pri nas razglaša (in uresničuje) razredni boj, toliko več je anarhije in brezpravja, anomije, subjektivizma in voluntarizma; navsezadnje pa se to pozna tudi na področju gospodarstva in kvalitete življenja. Toda naj bo za to priložnost dovolj splošnega razpravljanja. Razredni boj je Šalijev rešilni obroč, ki se mi zdi nadvse nezanesljiv: posebej če želi Šali biti zagovornik samoupravnega koncepta pri urejanju kulturnega življenja.

2. Ideološko nasilje nad umetnostjo znotraj umetnosti same.

Ko Šali formalno prizna, da je agitacijska, propagandna in ideološka funkcija umetnosti zgrešena (»Ni bolj osladnega, omladnega, odvratnega, kakor ,umetnost' v takšni lakajski, služabniški pozi.«), obrne kopje:

. . . vprašanje pa je, v kolikšni meri se je tudi umetnost sama osvobodila teženj po tem, da bi uganjala politično komedijantstvo? Žal se še politizira, namesto da bi se življenje, kakor se pač to umetniku v njegovi duhovni plodnici narojeva, izključno poetiziralo . . . Na robu jutranjega svitanja je med številnimi umetniškimi vrednotami videti tudi takšne z ideološkimi štrclji in terapevtskimi pripomočki, kakor da so tisti, ki so jim nataknilo to pošasno kramarjijo, pozabili, da naj bo

umetniško ustvarjanje namenjeno človeku, ne pa politiki oziroma politikom, bodisi da bi jim godilo ali pa povzročalo ideološko srbečico.

Z drugimi besedami: strinjali se bomo, naj se politika ne vtika v umetnost, toda za povračilo *naj se umetnost ne vtika v politiko!* Predlog zveni pošteno, čeprav razodeva določeno naivnost oz. slepo pego. Prvič se mi zdi prva »klavzula« tega kulturnega konkordata (o tem, da se politika ne (bi) vtika(la) v umetnost) povsem utopična oziroma ideološka. Navsezadnje je ZKJ v svoj program leta 1958 zapisala nekaj podobnega, pa ne bi mogli ravno brezskrbno trditi, da se politika (oz. partija) po letu 1958 ni vtikala v umetnost. Če izpustim starejše primere, naj Šaliju navedem samo »cvetje zla«, ki so ga letos maja proizvedli v Zagrebu pod vodstvom enega najvidnejših kulturnih politikov v SFRJ, dr. Stipeta Šuvarja. V tisti knjigi je obtoženih protidržavnih dejavnosti kakšnih sto jugoslovanskih pisateljev, za katere bi težko dokazali, da niso umetniki. Že spet moram pristaviti, da ne bo pomote: Franc Šali ni prav nič kriv za dokument hrvaškega »centra za agitacijo in propagando«!

Razen Šalijeve dobronamerne izjave ni druga »stran« predlaganega pogodbenega razmerja dobila nobenega jamstva. Še vedno so odločitve o usodi kulturnih institucij, akademij, fakultet, časnikov itn. povsem v političnih rokah. Res je samoupravljanje v kulturi napredovalo in smo z njegovo pomočjo marsikaj dosegli (o tem sem napisal več razprav, nazadnje za mednarodni simpozij »Alienacija in participacija v kulturi«, ki je bila maja meseca v Ljubljani), toda Franc Šali naj mi našteje založniške svete, gledališke svete, filmske svete, časopisne hiše, fakultete in sploh kulturne ustanove, v katerih predsedniki, direktorji, ravnatelji ali kakorkoli odločilni dejavniki ne bi bili politične osebnosti; v večini primerov pa so celo profesionalni politiki na počitnicah med dvema funkcijama. Naj Franc Šali prizna, koliko teh funkcionarjev hodi na konsultacije na centralni komite in celo osebno k njemu. Naj Franc Šali pove, kateri projekti ali kadrovske rešitve v slovenski kulturi so kdajkoli mogli obiti sodbo političnih forumov oz. zagledati beli dan brez (vsaj tih) podpore takšnih ali drugačnih političnih garnitur. Ali če še zaostrim: ali se more v slovenski kulturi karkoli zgoditi *zoper* voljo slovenske politike? Sam bi lahko navedel kopico primerov, ko so bile (v zvezi s posameznimi kulturnimi projekti) opravljene vse zakonite in samoupravne procedure, pa je prišlo do političnih intervencij, ki so projekte ustavile.

Takšen je realen položaj in moram priznati, da me moraliziranje o njem kaj malo mika. Kjer in kadar morem, se praktično upiram takšnemu položaju — in zdi se mi, da Šalijevo pisanje ni povsem v nasprotju s takšnim upiranjem, kar mi govori o tem, da se v slovenski politiki, če parafraziram svojega sogovornika, deloma pa tudi sebe, odpirajo nova, svetlejša obzorja. Seveda je Šalijevo prizadevanje za svobodo umetnosti deloma zavrt z njegovimi (ali ne čisto njegovimi) pojmovanji o razrednem boju, katerega konsekvence (recimo: ostanki) so vse te naše (realno obstoječe) cenzure in vsakršne politične arbitraže.

Šalijev konkordat ima potemtakem resne napake že v prvem delu (tj. v predpostavki o političnem nevmešavanju). V drugem delu (ki obravnava posege umetnosti v politiko) pa so težave še hujše. Povsem jasno je namreč, da je t. i. »ideološko nasilje znotraj umetnosti same« samo variacija prve »klavzule«, ki govori o ideološkem nasilju »od zunaj«. Samo tisti, ki ga

moti samostojnost umetnosti in je torej *ni* pripravljen priznati, namreč lahko govori o ideološkem nasilju znotraj umetnosti. Samo tisti, ki bdi nad umetnostjo in ji odreka avtonomnost, bo »bral« umetnost kot obliko ideologije in v njej zaznal politično nevarnost. Samo tisti, ki ima umetnost kot *svoje* področje, nad katerim mu je ukazana budnost (in kontrola), ki mu je vse na tem božjem svetu »politikum«, bo zahteval »čisto umetnost«. Zanj je vse, od oblačenja in frizure (dekadenca!) do lirike in dramatike politično (ali npr. razredno) vprašanje. In umetnost mu ne bo mogla nikoli povsem ustreči, pa naj bo še tako »poetična«. Vprašanje »čiste umetnosti« je potemtakem samo politično, ne pa umetniško vprašanje, in zahteva po njej je politična zahteva, ki ni nič manj nasilna od tiste, ki se zavzema za propagandno in agitacijsko vlogo umetnosti. Zahteva po umetniški čistosti je del istega programa, ki zahteva od umetnosti, naj povečuje modre voditelje, uspehe v gospodarstvu ali na mladinski delovni akciji. To zahtevo je Sveta Lukić nedavno imenoval »socialistični estetizem«, ki seveda ni nič drugega kot različica »socialističnega realizma«.

Moram priznati, da se Šalijevi opredelitvi sicer čudim: *prav nič marksistična ni*. Marksisti so od nekdanj zahtevali od umetnosti, naj bo angažirana. Nekateri (npr. Plehanov in Lukács) so pozivali, naj umetniki v svojih delih opozarjajo na perspektivo, ki jo predstavlja pojav socializma, medtem ko modernejši marksisti priporočajo, naj bo umetnost »politizirana« (W. Benjamin) oz. »kritična« (T. Adorno). Sam v teh zahtevah vidim polno pasti, toda Šali me v tej zaskrbljenosti očitno prekaša.

Zame je problem drugače. Umetnost je namreč avtonomna šele takrat, kadar jo razumemo kot umetnost, kot posebno delovno in pomensko področje, ki je urejeno po pravilih, ki so bistveno drugačna od pravil vsakdanjega »delovnega odnosa« (Schutz) ali od pravil političnega funkcioniranja. Dojeti je namreč treba, da kakršnokoli sporočilo umetnosti deluje predvsem kot umetniško sporočilo in ne kot kakšno navodilo za akcijo ali kaj podobnega. Vsa »akcija« umetnosti se »izčrpa« v procesu umetniškega doživljanja. Pisatelj lahko stokrat napiše »gremo na barikade«, toda pisatelj bo pozival na barikade šele takrat, ko bo stopil iz sveta literature in nastopil kot državljani, aktivist ali kaj podobnega. Dokler je to stavek v knjigi, ima izključno literarno naravo. Seveda ni mogoče zanikati politične »izrabljivosti« umetnosti, toda zanjo so prav redko odgovorni umetniki, ampak prej ko slej neka »politizirana« atmosfera, ki ne zna razločevati med umetniškimi in političnimi sporočili. Seveda je umetnost pogosto opravljala politične funkcije, npr. pri Slovencih v 19. stoletju. Toda takrat Slovenci sploh nismo imeli svoje politike in je bilo edino področje svobode — področje umetnosti. Če prihaja do nadomeščanja politike z umetnostjo, me še najmanj skrbijo umetnostna pravila (čeprav me skrbijo tudi ta), ampak me skrbi družbeno stanje, ki takšno nadomeščanje izsiljuje in pogojuje. Sklepal bi — če zares prihaja do izrabe umetnosti — da smo na prav nizki stopnji družbene diferenciacije in kulture, za katero bi po krivici obsojali umetnost. Sklepal bi, da smo še vedno sredi razrednega boja, brezpravja, kaosa in anomije.

Že velikokrat sem zapisal in povedal, naj nakopičene družbene probleme rešujejo delegati v parlamentu, zgodovinarji in politiki, kajti dejstvo (če ga je mogoče potrditi), da jih rešuje umetnost (literatura, dramatika, esejistika), govori predvsem o pomanjkljivosti instrumentov, ki so za reševanje teh problemov izvorno predvideni. Žal je res, da je kopico družbenih

problemov Slovencev odprla prav umetniška beseda in za to bi se ji morala slovenska politika prikloniti s hvaležnim priznanjem, ne pa da se kar naprej pojavljajo očitki o »subverzivnosti« ipd.

3. *Pomanjkanje empiričnih študij.* Šali obžaluje, da se sociologi (med njimi tudi jaz) več ne ukvarjajo s študijem življenjskih problemov kulture:

Mar bo kdaj kulturologija, sociologija umetnosti itd. odločneje odšla med ljudi, da bi vsa ta in druga vprašanja naše kulture, kulturnosti, kulturne politike podrobneje preučila ali pa bo ždela ob že zdavnaj preseženih in oguljenih temah? Upam, da Rupla mamijo družbeno kulturna in kulturno umetnostna vprašanja v širšem pomenu besede, ne pa samo nekakšne prakse oziroma nesporazumi in zapleti v vrhovih kulturne in politične stvarnosti. Kot kulturologa, sociologa bi ga želel videti tudi na (sic; — op. D. R.) raziskavah, ki bi nam kaj več povedale o kulturni zavesti in hotenjih naših ljudi, samoupravljalcev, ki naj bi danes in jutri v marsičem tudi odločno vplivali na razvoj kulturnega življenja.

V zvezi s temi, pravzaprav kar hudimi, očitki naj v svojo obrambo rečem naslednje:

a) Kar se mene osebno tiče, sem sodeloval pri celi vrsti empiričnih raziskav kulture, bodisi kot sestavljalca vprašanj bodisi kot interpret, in — res bolj malo — celo kot anketar. Trenutno sodelujem v skupini, ki pripravlja anketo Slovensko javno mnenje 1984, in sicer sem zadolžen za poglavje o »knjigi in bralcih«. Pri svojih dosedanjih raziskavah (za katere se bojim, da jih Šali vendarle ne pozna, pa jih kljub temu uvršča med obravnave »oguljenih tem«) sem — kolikor je bilo nujno — upošteval tudi empirično gradivo, pri tem pa naj poudarim, da so včasih dovolj zgovorni že navadni statistični podatki. Svojih prispevkov tu ne mislim reproducirati, so pa Šaliju vselej na voljo.

b) Šalijeva predpostavka o temeljnih resnicah, ki naj bi bile skrite »med ljudmi« in bi jih bilo potrebno upoštevati tako, da bi »odločneje odšli« mednje, je v sociološki teoriji doživela vrsto (upravičenih) kritik. Kot sociolog (čeprav se ne more ponašati s kakšnimi empiričnimi izkušnjami) bi Šali mogel vedeti za te kritike, ki me ustavljajo pri verniškem odnosu do empiričnih podatkov. Kot bi Šali (ki je, kot rečeno, po izobrazbi sociolog) mogel vedeti, so te kritike uperjene predvsem v metodologijo zbiranja podatkov »iz življenja«; tako da danes moderna sociologija več kot o kvantitativnih govori o *kvalitativnih metodah*, ki priporočajo prav posebne načine »odhajanja med ljudi«, predvsem pa seveda analize vsebin različnih pisanih gradiv, zgodovinske analize... S Šalijem se razlikujeva po tem, da on nekako ve, kaj je resnica našega kulturnega življenja (o tej se lahko prepričamo iz njegovih navedb glede »taborniškega kulturnega življenja« in »kulturnozabavnih večerov« v »Artičah blizu Brežic in Krškega«), medtem ko jaz tega nekako ne vem. O tej resnici se hočem poučiti iz različnih virov in raziskav, med drugim tudi iz Šalijevih. O njej nimam nobenih vnaprejšnjih predstav. Da bi mogel raziskovati v skladu s profesionalno zavestjo sociologa, moram raziskovati marsikaj, med drugim tudi takšne zadeve, ki jih Šali posmehljivo imenuje »nekakšne prakse oziroma nesporazumi in zapleti v vrhovih kulturne in politične stvarnosti«. Da bi ustregel vsem svojim (ali

Šalijevim) željam, pa me omejujejo tudi prav banalne fizične možnosti. Šali ve, kolikšna finančna sredstva so na voljo za raziskovalno dejavnost.

c) Šali molči o možnostih, ki jih imajo sociologi v Jugoslaviji. Da njihovo delovanje ni prav cvetoče in množično, niso krivi sami sociologi. Šaliju predlagam, naj uporabi svojo politično avtoriteto, da bojo razni ministri nehali zmerjati sociologe po televiziji, ko ravno nimajo bolj pametnih argumentov ali podatkov za poročanje o »varnostni situaciji«. Šali naj se (kot sem se tudi jaz) zavzame zoper preganjanje in zapiranje sociologov (npr. v Beogradu pred nekaj tedni). Prepriča naj redaktorje, da bojo nehali naročati posmehljive članke o socioloških zborovanjih (kakršno je bilo v Portorožu). Predvsem pa naj pobrska po svojem spominu in se spomni dejstva, da so v sedemdesetih letih iz fakultetnih okolij precej drastično pregnali kup najpomembnejših sociologov in filozofov; pri tem naj se spomni, da sam ni bil ravno nedolžen, kar zadeva afero štirih učiteljev na FSPN. Tudi to, kar se je v najnovejšem času zgodilo sociologu Šušteršiču na raziskovalnem centru RTV, človeka ne more navdajati z velikim veseljem. Dejstvo je, da je naša preljuba politika izredno nezaupljiva do socioloških raziskav, in to iz preprostega razloga, ker govorijo nekaj drugega, kot ji je všeč. To pa je tudi bistvo mojih pripomb okrog Šalijevih in Zihlerlovih pojmov kulturne svobode.

č) Slovenski sociologi kulture smo bolj nesrečni ali vsaj manj srečni od hrvaških in srbskih. Predlagam Šaliju, naj se zavzema za to, da bi po zgledu Zagreba in Beograda ustanovili zavod ali inštitut za preučevanje kulture tudi v Ljubljani, kar bo (s tem, da bi pridobili za raziskovalno delo na tem področju nove, mlade moči) bistveno izboljšalo podobo naših empiričnih dosežkov. Ko bo Šali poskrbel za normalno poslovanje slovenskih sociologov, bo šele mogel očitati, da dobavljajo slabe podatke ali da jih je premalo.

Zdaj sem s svojimi pripombami nekako pri koncu. Rad bi pristavil le še majhno pojasnilo. Šali misli, da me je zelo prizadel in tako rekoč uničil s citatom iz neke davne razprave na slovenskem kongresu ZK: pravi namreč, da sem se zavzemal za »nizko literaturo, polno škandaloznega seksa, nasilja in kvant«. Šali pri svoji prizadevnosti ni opazil, da so bile te moje besede *cit.* Sicer pa je res, da sem z njimi ugovarjal »čisti« in »elitistični« literaturi, ki lakira resnične družbene razmere, in da sem branil pojave v mlajši slovenski književnosti, ki je bila takrat (1968. leta) grdo ozmerjana (z besedami, ki jih je navedel Šali). To je bil čas znane izjave »Demokracija — da, razkroj — ne«. Ta dogodek oz. Šalijevo »razkritje« moje domnevne problematičnosti pa mi ponujata iztočnico za učinkovit sklep tegale pisanja: ponovil bom naslov svojega odgovora iz leta 1968: »Demokracija — da ali ne?«

Tandemu Levec & Partljič

Kaj naj rečem o zapisih Petra Levca in Toneta Partljiča v 6/7 številki Sodobnosti, ki naj bi bila nadaljevanje polemike o Klandru iz Partljičevih Ščuk? Da sta vsekakor tipična tako za odvetnika Levca kakor tudi za klienta Partljiča.